

Tarbetu või tähendusrikas *lt*-tuletis?

Määrsõnade *koheselt* ja *kohe* kasutuse võrdlus

LYDIA RISBERG, MAARJA-LIISA PILVIK, LIINA LINDSTRÖM

Artiklis¹ võrdleme määrsõnade *koheselt* ja *kohe* kasutust, et mõista nende tänapäevaks välja kujunenud kasutusmustreid. Eesti keelekorralduses on pikka aega *lt*-tuletist *koheselt* toodud näitena tarbetust liiasusest: määrsõnast *kohe* on moodustatud omadussõna *kohene*, millest on tuletatud määrsõna *koheselt*. Tarbetuks on seda tuletist peetud seepärast, et lühem ja traditsioonilisem samast sõnaliigist sõna *kohe* väljendavat sama tähendust, ning seega polevat tuletist vaja (nt Mäearu 2000; EKK 2020: 440). 2025. aasta õigekeelsussõnaraamat (ÖS 2025) sisaldab küll keelekorralduse värskeimat seisukohta, mille järgi sõnu *koheselt* ja *kohe* peetakse tähenduses 'selsamal hetkel' võrdseteks sünonüümideks, ent *lt*-tuletiste taunimisel on pikk traditsioon, mis on ühiskonnas visa kaduma. Artiklis soovime välja selgitada, millal *koheselt* eesti keeles levima hakkas, milline on selle kasutusala võrreldes määrsõnaga *kohe* ning miks *koheselt* kasutus on vaatamata keelekorralduse pingutustele kasvanud, mitte kahanenud.

Preskriptiivsele lähenemisele on omane, et liiast elementi peetakse ülearuseks ja seepärast tarbetuks, samas kui keeleteaduslikud uurimused on näidanud, et liiasus ei tähenda tingimata, et keeleüksusel puudub funktsioon (Lehmann 2005: 120–121). *lt*-tuletus on produktiivne tuletustüüp, mispärast ei kehti kasutuses alati piirang, et ühe tähenduse jaoks pole vaja kaht samast sõnaliigist sõna (Kasik 2015: 47). Enamgi veel, kuna tuletusliide võib rõhutada tüve tähendust seda leksikaalselt muutmata (vt Prillop, Habicht 2022: 42), ei pruugi tuletise ja tüvisõna tähendus olla identne.

Varem on *lt*-tuletisi uuritud pragmaatiliste markerite kujunemise ja funktsiooni aspektist (Küngas 2014) ning võrdlevalt on analüüsitud *lt*- ja *sti*-liite produktiivsust tänapäeva eesti keeles (Pilvik 2026a). Enamasti on *lt*-tuletisi seni siiski käsitletud keelekorralduses ja -hooldes, tehes seda preskriptiivsest vaatenurgast. Siin artiklis keskendume sõna *koheselt* näitel ühe *lt*-tuletise ja selle alussõna morfosüntaktilise kasutuskonteksti ja tähenduse võrdlemisele. Toetume kasutuspõhisele keeleteooriale, kus eeldatakse, et keel kujuneb kasutusmustritest kõnelejate keelelise käitumise tulemusena (Desagulier, Monneret 2023: 31).

Uurime korpuslingvistiliste meetoditega, mis põhjusel võidakse eelistada tuletist *koheselt* lühema *kohe* asemel, kui omadussõna vahendusel tuletatud *lt*-määrsõna tähendus „ei tohiks” alussõna tähendusest erineda. Võiks oletada, et *koheselt* rõhutab kiireloomulisust ja ajalist vahetust enam kui *kohe*, mille ajatähendus võib olla ähmane (nt õige pea²). Lühida *kohe* asemel kasutatakse eesti keeles ka viivita-

¹ Artikkel tugineb Eesti Rakenduslingvistika Ühingu kevadkonverentsil peetud ettekandele „Ajamäärsõnadel „koheselt” ja „kohe” pole mingit vahet! Kas tõesti?” (24. IV 2025). Vt <https://www.youtube.com/watch?v=9Hs-NDfIN8E>

matust väljendavaid liitsõnu *otsekohe* ja *kohemaid*, mida pole (negatiivselt) liaseks peetud. Kui seni on *lt*-tuletisi taunitud põhiliselt sõnatasandil, siis selles uurimuses analüüsime ka sõnade morfosüntaktilisi kontekste, keskendudes eelkõige joontele, mis seostuvad viivitamatuse tüüpiliste korrelaatide – kohustuslikkuse, võimalikkuse ja vajalikkuse – väljendamisega.

Lisaks on *lt*-tuletisi peetud omaseks kantseliitlikule keelekasutusele ja neutraalsesse keelde sobimatuks (nt EKG 1995: 600). Seepärast uurime, kas *koheselt* ja *kohe* esinevad eri žanrides ja erineva keerukusega tekstides. Püstitame hüpoteesi, et *koheselt* kasutus seostub tõepoolest formaalse suhtluse ning keerukamate tekstidega rohkem kui *kohe* kasutus. Sellest ei saa aga järeldada, et pikem vorm on tingimata tarbetu, vaid pigem seda, et formaalsesse ja kompleksse teksti peetakse *lt*-tuletist stiililiselt sobivamaks kui selle samuti viivitamatust väljendavaid sünonüüme *otsekohe* või *kohemaid*.

Keelekorraldus *lt*-tuletistest

Alates 1960. aasta ÕS-ist on *koheselt* esitatud looksulgudes ehk sõnana, mida ei ole soovitatav kasutada, ja selle asemel on suunatud kasutama sõna *kohe* (ÕS 1960: 11; nii on see ÕS 2018-ni (k.a)). Kui Nõukogude ajal nenditi, et „*lt*-tuletisi eelistavad kõik kaasaegsed autorid” (Villup 1969: 95), siis taasiseseisvumise järel nimetati *lt*-liidet kirjakeeles juba kõige sagedasemaks määrsõnaliiteks (EKG 1995: 599). Teisalt on EKG-s kirjutatud: „Harilikult ei liitu *-lt ne*-adjektiivile, mis on juba ise adverbist tuletatud” – kuigi selliseid tuletisi on omajagu, näiteks *edasiselt*, *vastupidiselt*, *umbkaudselt* (vt Mäearu 2000) –, ning sõna *koheselt* on saanud külge negatiivse sildi: „Tuletis *koheselt* on paberlikku stiili” (EKG 1995: 600).

Keelekorraldusallikates on kordunud seisukoht, et *ne*-omadussõnadest moodustatud *lt*-tuletised „on tarbetud ja mõjuvad eriti paberlikuna” (Mäearu 2000: 117) ning et „*lt* [on] kujunenud moeliiteks, mida kasutatakse ka seal, kus teda sugugi tarvis pole. Sellega markeeritakse tarbetult [...] tüvimäärsõnu (*koheselt pro kohe*).” (EKK 2020: 372; sama EKK 1997: 418–419) Samuti on korduvalt märgitud: „aja-, viisi- ja hulgamääruse vormistamisel asendatakse nende traditsiooniline esinemiskuju (liiteta määrsõna [...]), mis enamasti on vormilt lihtsam, täiesti ilmaasjata *lt*-liitelise määrsõnaga” (Erelt 2019: 63; sarnane lause Mäearu 2000: 117; EKK 1997: 418–419; EKK 2020: 440). „Ametniku soovitusnastikus” (AMSS 2013) suunatakse sõna *koheselt* asemel kasutama sõnu *kohe*, *otsekohe* ja *viivitamata* ning põhjenduseks on samuti: „Ületuletus – *lt*-liide ei anna sõnale midagi juurde. *lt*-tuletis teeb sõnatuse sageli kantseliitlikuks.” Ka Eesti Keele Instituudi (EKI) keelenõuandmebaasis² on sõna *koheselt* kohta registreeritud üle 30 kirje alates 1996. aastast ning vastustes on toodud samad põhjendused: *kohe* on korrektne ja *koheselt* viga, põhjuseks üleuletus ja kantseliitlikkus.

² EKI keelenõuandmebaas on elektrooniline tööandmebaas, mis sisaldab (31. VIII 2026 seisuga) üle 198 000 telefoni või meili teel laekunud keelenõuandepäringu alates aastast 1991.

Seisukohtade kattuvus ei ole imekspandav, sest *lt*-tuletisi on keelekorralduses käsitletud ühed ja samad autorid, toetudes suuresti samadele allikatele ja näidetele (sh *koheselt* → *kohe*, *otsekohe*). Preskriptiivsetele allikatele on omane, et toetutakse väiksele ja kitsale tekstivalimile, mistõttu on väidete tõestuseks toodud vähe ja juhuslikke näiteid (Lüdeling jt 2022: 9). Eesti keelekorralduses võetud seisukohtades on teisigi kattuvusi,³ sealhulgas on ühest allikast teise esitatud samu näiteid (Risberg 2024: 53–57).

Kokkuvõttes on selliseid *lt*-tuletisi nagu *koheselt* eesti keelekorralduses varem käsitletud nii, nagu on preskriptiivsetes käsitlustes tavaks: „Sama asja eri väljendusvõimaluste varieerumist kas eitatakse või kui eitamine pole võimalik, keelatakse teatud variandid” (Szmrecsanyi, Bloemen 2023: 80). Keelekorralduse uuemat seisukohta sisaldab ÕS 2025, kus need sõnad esitatakse tähenduses ‘selsamal hetkel’ sünonüümidenä. EKI teatmik (peatükis „Liiasus”) on öeldud: „Liiasuse range tõrjumise asemel tasub seda võtta kui keelele omast vahendit.”

Keeleteadus liiasusest

Preskriptiivsetes käsitlustes peetakse liiasust tavaliselt keele negatiivseks omaduseks, muu hulgas soovitatakse vältida pleonasme ja kordusi, mis koormavat nii kirjalikku kui ka suulist keelt. Preskriptiivsetes, aga ka mõningates deskriptiivsetes käsitlustes on selge ja täpse väljenduse jaoks peetud vajalikuks keelelist ökonoomsust. (Wit, Gillette 1999: 1–2) Ent liiasus on keele oluline omadus (Bazzanella 2011: 251; Wit, Gillette 1999: 16): seda on vaja, sest liiasus tagab arusaadavuse isegi keerulistes suhtlusolukordades (Lehmann 2005: 120; Gibson jt 2019: 399). Suhtluse edukas kulgemine ei olene keele pinnapealsetest omadustest ning lihtsalt ökonoomsuse taotlemise asemel tuleb mõista, et ökonoomne ja liiane toimivad keeles käsikäes (Wit, Gillette 1999: 1, 16).

Liiasust saab käsitleda millegi väljendamiseks vajaliku keelelise vahendina. Näiteks võib *lt*-tuletus olla produktiivne tuletustüüp seepärast, et sel on oma funktsioon. Liiasust defineerides ongi sageli aetud segamini selle olemus ja funktsioon (Wit, Gillette 1999: 3), nagu ka eelnimetatud eesti keelekorraldusallikates, mille järgi on vastav tähendus keeles juba olemas, mistõttu on liiane *lt*-tuleti tarbetu ja funktsioonitu ning selliste sõnade nagu *koheselt* kasutamine põhjendamatu.

Teisest vaatenurgast lähenedes on liiasust defineeritud kui asjakohase informatsiooni kordamist (Bazzanella 2011: 245). Liiasust on kahte sorti. Esiteks on olemas grammatiline liiasus, mis on keelesisene, süstemaatiline ja kohustuslik, näiteks inglise (*s*)*he speaks* ’ta räägib’, kus *s*-lõpp on ainsuse kolmandas pöördes kohustuslik, ent tähenduslikus mõttes liiane element – vrd *I speak* ’ma räägin’. Teiseks on kontekstuaalne liiasus, mis on vabatahtlik, st see ei ole grammatilises mõttes kohustuslik,

³ Nagu pole keelekorralduse nägemuses olnud vaja pikemat ja „keerulisemalt” moodustatud sõna, kui lühem on juba olemas (*kohe*, mitte *koheselt*), nii pole olnud vaja ka uut võõrsõna, kui eesti keeles on juba sõna olemas (nt *katse* või *proov*, mitte *test*, vt Paet, Risberg 2021), samuti pole juurde olnud vaja uut sõnakuju (nt *eklaär*, mitte *ekleer*, vt Jürviste, Paet 2023).

vaid sõltub kõneleja või kirjutaja hinnangust kuulaja või lugeja taustateadmistele (Wit, Gillette 1999: 4). Tahtliku või alateadliku liiasuse kasutamine olenebki väga palju just kontekstist (Bazzanella 2011: 246). Kontekstuaalset liiasust võidakse kasutada kindla retoorilise efekti saavutamiseks. Liiasusena näiv element ei pruugi olla ülearune: see võib tähendust rõhutada või intensiivistada, mitte lihtsalt korrata (Wit, Gillette 1999: 2, 9, 12, 15).

Keelelistel valikuvõimalustel on mitmesuguseid eeliseid. Valikuid tehes saab näiteks optimeerida sõnumi infotihedust ja rütmi. Kuigi varieerumist on keelekorralduses püütud muu hulgas lihtsuse eesmärgil vähendada, pole tõendeid, et keele varieerumine kõnelejatele raskusi valmistaks. (Szmrecsanyi, Bloemen 2023: 74, 82) Lisaks mõjutab inimese kognitiivseid protsesse esinemissagedus: mida sagedamini silpe, sõnu või muid keeleüksusi kasutatakse, seda tuttavamad need on (Fenk-Oczlon 2001: 432).

Ehkki sõna *koheselt* on pikalt peetud tarbetuks, ei ole selle kasutus ökonoomsema *kohe* kõrval kuhugi kadunud. Vaatame järgmiseks, mis põhjustel see nii võib olla.

Sõna *koheselt* kasutus XX sajandil

Mõistmaks keelekorralduses seatud kasutuspiirangu tausta, uurisime määrsõna *koheselt* kasutust XX sajandil, mil see levima hakkas. Analüüsisime DIGAR-i Eesti artiklite (DEA) põhjal sõna esinemist eri kümnenditel (1900–1999), võttes rohkeimate andmetega kümnenditest (alates 1940-ndatest) 300 lausega juhuvalimid. Katsetasime ka ühe suure keelemudeli, Claude 3.5 Haiku (Anthropic 2024)⁴ võimekust analüüsida sõna *koheselt* kohta kõiki DIGAR-is aastatel 1940–1999 esinevaid lauseid,⁵ saamaks teada, kas käsu, kohustuslikkuse või direktiivsuse väljendamisega seotud lausete osakaal kattub käsitsi analüüsituga. Parema tulemuse saamiseks kustutasime mudeli jaoks algandmetest laused, milles esines lahku kirjutatud *otse koheselt*,⁶ ning lasime mudelil leida laused, kus oli tekstituvastuse viga ja pidi konteksti järgi olema hoopis sõna *kohaselt*.

Esimene lause, milles sõna *koheselt* meie valimis esines („[---] agenti, kes kinnitamise asjandusi tunneb, otsitakse koheselt ametisse astumiseks”), pärines juba 1906. aastast. Sajandi alguse vasted olid aga enamasti valetuvastused: lahku kirjutatud *otsekoheselt* („See on otse koheselt öeldud, mõõtmata [---]”, 1913; „wallanõukogude esimehed, kes kas kaudselt ehk otse koheselt wäejooksikuile abiks on [---]”, 1919) või (*millegi kohaselt* „Nagu nuumloomade toitu määratakse tema tõu koheselt ja vastavalt tema keha raskusele [---]”, 1920).

⁴ Mudeli valisime hinna ja tulemuste kvaliteedi alusel. 2025. aasta augustis, kui katse tegime, oli see oma seeria uusim mudel.

⁵ Mudel nägi andmetes vaid kümnendit ja märksõna seda ümbritseva lause kontekstis.

⁶ Kuna eemaldasime need automatiseeritud meetodil, mitte käsitsi rida rea haaval, ning kasutasime selles analüüsi etapis Eesti Rahvusraamatukogult saadud andmestikku, mis erineb DIGAR-is avalikult kättesaadavatest andmetest mõningal määral (nt on kordused kustutatud), on vastete hulk tabelites 1a ja 1b erinev.

Alates 1936. aastast hakkas ajamäärsõna *koheselt* kasutus sagenema. Sealjuures esines nii kirjeldava sisuga lauseid, nagu „Kohale kutsutud tuletõrje likvideeris tuleohu koheselt” (1939), kui ka käsu, kohustuslikkuse või direktiivsusega seotud lauseid, nagu „Asja üldtähtsuse pärast võetagu küsimuse korraldamine koheselt käsile” (1937). Seepärast vaatasime ka seda, kui palju kasutati sõna *koheselt* käsu, kohustuslikkuse või direktiivsusega seotud lausetes („Valdade täitevkomiteed ja parteiorganisatsioonid peavad koheselt alustama võitlust kartuli varumisplaani täitmise eest”, 1947; „Sellepärast kõrvaldagem koheselt kõik otsesed viljapeksu takistavad tegurid”, 1953) ning muul moel seoses kohustuslikkuse või direktiivsusega („Oleks vaja, et piimaühistud selle küsimuse võtaksid koheselt lahendamisele”, 1948; „[---] ei luba üksnes rahuldustunnet maitsta, vaid kohustab meid koheselt asuma praktilisi ülesandeid lahendama”, 1961) (vt tabeleid 1a ja 1b; vt ka Metslang 2023: 558, 561, 645).

Tabel 1a. Sõna *koheselt* kasutus XX sajandil kümnendite kaupa juhuvalimeid käsitsi analüüsid. Arv tulbas „Vasteid” sisaldab ka lahku kirjutatud sõna *otse koheselt* ja valesti tuvastatud sõna *kohaselt*, sest DIGAR-i otsing ei võimalda neid kõrvale jätta.

Kümnend	Vasteid (millest juhuvalim)	Määrsõna <i>koheselt</i> juhuvalimis	Käsk, kohustuslikkus, direktiivsus
1900–1909	10	1	0
1910–1919	36	2	1
1920–1929	82	2	1
1930–1939	131	32	8 (25,0%)
1940–1949	2616 (300)	282	186 (66,0%)
1950–1959	7328 (300)	300	210 (70,0%)
1960–1969	1755 (300)	292	186 (63,7%)
1970–1979	1354 (300)	281	159 (56,6%)
1980–1989	1453 (300)	282	149 (52,8%)
1990–1999	2494 (300)	285	132 (46,3%)

Tabel 1b. Sõna *koheselt* kasutus XX sajandil kümnendite kaupa kõiki DIGAR-i lauseid suure keelemudeliga analüüsid. Tulbast „Vasteid” on kõrvale jäetud *otse koheselt*.

Kümnend	Vasteid	<i>kohaselt</i> valetuvastus	Käsk, kohustuslikkus, direktiivsus
1940–1949	1708	84 (4,9%)	697 (40,8%)
1950–1959	5803	52 (0,9%)	3566 (61,5%)
1960–1969	1228	59 (4,8%)	307 (25,0%)
1970–1979	1028	82 (8,0%)	237 (23,1%)
1980–1989	1122	37 (3,3%)	189 (16,8%)
1990–1999	1855	109 (5,9%)	328 (17,7%)

Tabelitest 1a ja 1b on näha, et sõna *koheselt* kasutus kasvas 1940. ja eriti 1950. aastatel plahvatuslikult,⁷ aga koos ÕS 1960-s tehtud keelekorraldusliku ettekirjutusega vähenes selle esinemine 1960-ndatel märkimisväärselt, ehkki ära see ei kadunud.

⁷ Tabelites ei ole andmeid selle kohta, kui palju sõnu DEA andmebaas igast kümnendist sisaldab, mistõttu saab absoluutsageduste põhjal teha vaid üsna üldisi järeldusi. Siiski kinnitab vormi *koheselt* hüppelist kasutussageduse tõusu neil kümnenditel ka Eesti Rahvusraamatukogu digilabori veebirakendus (https://digilab.shinyapps.io/dea_ngrams/), mis loendab sõnavorme või -mitmikke suhtarvuna 1000 sõna kohta.

DIGAR-i andmed⁸ näitavad sõna levikut üksnes ajakirjanduses, mille keelt toimetati Nõukogude ajal tugevasti, järgides üsnagi rangeid õigekeelsussõnaraamatuid (VÕS 1953, ÕS 1960, ÕS 1976).

Tabelites 1a ja 1b on välja toodud, kui suur osa sõna *koheselt* kasutusjuhtudest esines koos konkreetse käsu või muul moel kohustuslikkuse või direktiivsusega. Andmete põhjal võib oletada, et sõna *koheselt* lisati ÕS 1960-s looksulgude vahele just seepärast, et see seostus 1940.–1950. aastatel tugevasti muu hulgas ajakirjanduse veergudel levitatud käskluste ja suunistega, samuti tolele ajale omaste kantseliitlikult keerukate sõnastustega.

Kohustuslikkusega seotud kontekstid, mida oli eriti palju Nõukogude perioodi algul, 1940–1950-ndatel, hakkasid 1960–1970-ndatel vähenema ja sõna *koheselt* hakati rohkem kasutama kirjeldavates lausetes. 1990. aastateks oli käskude, kohustuslikkuse või direktiivsusega seotud lauseid juba vähem kui pool (suure keelemudeli järgi umbes kuuendik) kasutusjuhtudest, vähemalt ajakirjanduse veergudel.⁹ Kontrollisime keelemudeli tulemustest juhuvalimina 10% (12 744 reast 1274) ja selle põhjal võib öelda, et kuigi mudel suutis suurel määral välja selgitada nii lause kohustuslikkust kui ka seda, kas sõna oli *koheselt* või valesti tuvastatud *kohaselt*, tegi see näiteks kehva tekstituvastuse tõttu algmaterjalis ka vigu. Mudel lahendas mõlemad ülesanded õigesti 95,3% juhtudest, 4,7% juhtudest tegi see vea emmas-kummas või mõlemas ülesandes. Protsendid tabelite 1a ja 1b tulbas „Käsk, kohustuslikkus, direktiivsus” näitavad küll sarnast trendi, ent on silmnähtavalt erinevad, eriti alates 1960-ndatest. Tõenäoliselt jääb tõde kuhugi nende protsentide vahepeale, ehkki mudeli väljundit kontrollides oli tõepoolest näha palju just kirjeldavaid lauseid (65,4%, vrd kohustuslikkust väljendavaid 34,6%).

Vaatleme järgmiseks, mida näitavad andmed tänapäeva keelekasutuse kohta eri žanrides.

Sõnade *koheselt* ja *kohe* kasutus XXI sajandil

Sõnade *koheselt* ja *kohe* kasutust tänapäeva keeles uurisime eesti keele ühendkorpuse (ÜK 2023) põhjal Sketch Engine'i abil (vt Kilgarriiff jt 2014). Sõna *koheselt* esines ligi 128 000 korda ning *kohe* ligi 1 760 000 korda, aga tuleb arvestada, et sõna *kohe* kasutatakse peale ajalise tähenduse ka ruumilises tähenduses 'millegi või kellegi vahetus läheduses, vahetult' ja rõhutava sõnana 'päris, lausa, otse' (ÜS 2026).

⁸ DIGAR-i valimis oli lauseid küll ka väliseesti ajalehtedest, mis ei esinda Eesti NSV keelepruuki, ent sõna kasutust illustreerivad need siiski.

⁹ 1993. aastast pärineb huvitav näide vaidlusest sõna *koheselt* tähenduse üle: „Kaks kuud tagasi kirjutati Rasmanni sõnul lepingusse, et esimene sissemakse, 20% hotelli hinnast, tuleb Laigol tasuda koheselt. Sõnaga „koheselt” sätestatud tähtaeg on aga tänaseks kujunenud vaieldavaks lepingu punktiks. Erastamisagentuur leiab Rasmanni ütlust mööda, et sõna „koheselt” ei saa tähendada kahte või enam kuud. Seetõttu määrati raha maksekorralduse esitamise viimaseks tähtajaks tänane päev, vastasel korral asub Erastamisagentuur lepingut lihtsalt tühistama.” (Äripäev 17. IX 1993)

Sõna *koheselt* kohta võtsime Sketch Engine'ist 500 lausega juhuvalimi ning *kohe* kohta enamate tähenduste tõttu natuke suurema, 700 lausega juhuvalimi (neist ajalisel tähenduses 78,3%, rõhutava sõnana 14,1%, ruumilises tähenduses 3,4%; analüüsiks kõlbmatuid lauseid 4,2%). Et juhuvalimid pärineksid nii toimetamata kui ka toimetatud tekstidest, võtsime näited kolmest žanrist: blogid, foorumid ja perioodika.¹⁰ Toimetatud žanrid, nagu akadeemilised tekstid ning ilukirjandus, jäid valimist välja, sest *koheselt* ei esinenud neis piisavalt sagedasti kas autori valikust tulenevalt või tekstist väljatoimetamise tõttu. Uurimusest jätsime kõrvale ka muud ajalist vahest väljendavad adverbid, nagu *otsekohe* (u 35 000 vastet) ning *kohemaid* (4754 vastet), mis on stiililt rohkem markeeritud. Näiteks on 46% *otsekohe* kasutusjuhtudest ja 26,4% *kohemaid* kasutusjuhtudest ÜK-s pärit ilukirjandusest (suhteline žanrisagedus¹¹ vastavalt 751,5 ja 429,4), samal ajal kui *koheselt* ja *kohe* kasutusjuhud on sagedasimad perioodikas, blogides ja foorumites ning esinevad ilukirjanduses vastavalt vaid 0,15%-l ja 7,34%-l juhtudest (suhtelised žanrisagedused 2,5 ja 118,4).

Uurisime sõnavaliiku seoseid mitmesuguste teksti ja lausekonteksti parameetritega, näiteks žanri, modaalsuse, lausestruktuuri ja kontekstuaalse kompleksuse teguritega, kasutades keelevarieerumise uurimisel levinud meetodeid, nagu hii-ruut-test kategooriliste tunnuste vaheliste seoste hindamiseks ning t-test arvuliste tunnuste keskvaartuste võrdlemiseks kahes rühmas. Kõikide tunnuste koosmõjusid hindasime tingimusliku otsustuspuu ja logistilise regressiooni mudeli abil. (Nende meetodite kasutamise kohta vt nt Pilvik 2026b.)

Esmalt kodeerisime *koheselt* ja *kohe* kasutuskontekstides kategoorilised tunnused, mis on esitatud tabelis 2. Nagu võis näha tabelitest 1a ja 1b, jääb vormi *koheselt* leviku kasv 1940.–1950. aastatesse ning on seostatav autoritaarse riigikorra ettekirjutava ja käskiva tooniga ning kantseliitliku sõnastusega. Seetõttu esindab osa andmestikus kodeeritud tunnustest direktiivsuse ehk kõnelejast väljapoole suunatud kohustuslikkuse, vajalikkuse, normide ja ootuste väljendamisega seotud jooni. Näiteks võivad direktiivsusega enam seostuda modaalsete finiiitverbide kasutus, kohustuslikkuse või vajalikkuse väljendamine modaaladverbidega või isikuvormid, mis aitavad väljendada kollektiivseid norme kõnelejat distantseerides, näiteks mitmuse 2. isik (*teie*), üldisikulised vormid või umbisikuline tegumood (vt nt Lindström 2010). Teine hulk tunnuseid (žanr, formaalsus) iseloomustab tekstitüüpe ja tekstide situatiivseid jooni. Kolmanda tunnuste rühmaga kontrollime, kuidas on vormivalik seotud üldist morfosüntaktilist konteksti iseloomustavate tunnustega, nagu kõneliik, sõnavormi asukoht, finiiitverbi aeg ja põhiverbi finiitsus, mis omakorda võivad samuti kaudselt seostuda direktiivsuse või teksti situatiivsete joontega.

¹⁰ Eesti keele ühendkorpuses on tekstile žanri määranud enamasti automaatne klassifitseerija, mis on treenitud käsitsi märgendatud URL-ide põhjal (vt Koppel, Kallas 2022: 213–214).

¹¹ Suhteline žanrisagedus (ingl *relative text type frequency*) on Sketch Engine'i keskkonnas kasutatud mõõdik, mis aitab hinnata päringuga leitud järjendite iseloomulikkust mingile tekstitüübile või žanrile, jagades järjendi esinemissageduse tekstitüübis läbi järjendi kõikide esinemiskordade arvuga ning jagades saadud tulemuse omakorda läbi tekstitüübi või žanri osakaaluga kogu korpuses. Tulemuste hõlpsamaks esitamiseks korrutatakse mõõdik enamasti läbi 100-ga. (Vt ka <https://www.sketchengine.eu/glossary/relative-text-type-frequency/>)

Sõnavaliku seos kodeeritud tunnustega

Tunnuste seotust *kohe* ja *koheselt* kasutusega hindasime hii-ruut-testiga; seoste statistilist olulisust näitab tabelis tulp „*p*-väärtus” (sulgudes on tärniga esitatud hii-ruut-testi põhjal olulised seosed pärast esialgsete *p*-väärtuste korrigeerimist Holmi-Bonferroni meetodiga, et arvestada katseviisilise veaga, mis võib tekkida mitme hüpoteesi järjestikusel testimisel), seose tugevus on tulbas „Craméri *V*”. Kokku jäi pärast kodeerimisel ebamääraseks osutunud kasutusjuhtude väljajätmist valimisse alles 1036 vaatlust, neist 547 *kohe* ja 489 *koheselt* kasutusjuhtu. Verbi kategooriaid puudutavate testide tegemisel on välja jäetud verbita vaatlused (tabelis 2 kursiivis).

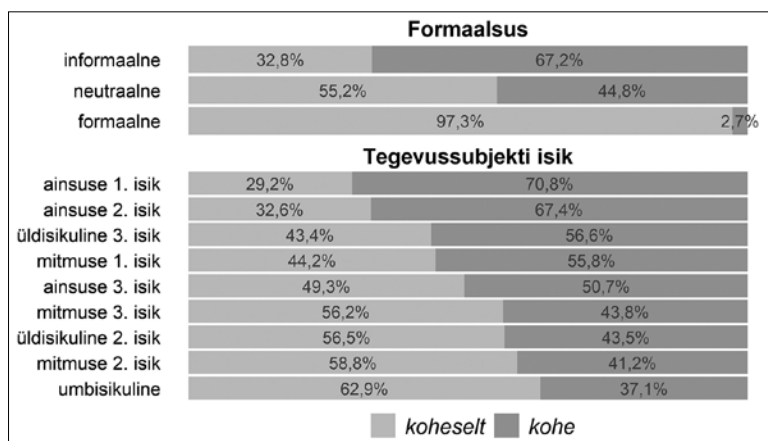
Tabelist 2 nähtub, et kodeeritud tunnustest on statistiliselt oluline seos *koheselt* ja *kohe* valikuga pärast *p*-väärtuste korrigeerimist ainult teksti formaalsusel ja tegevus-subjekti isiku kategooriatel. Seoseid on lisaks tabelis 2 esitatud *koheselt* osakaaludele illustreeritud joonisel 1.

Tabel 2. Sõnade *koheselt* ja *kohe* ÜK 2023 kasutuskontekstides kodeeritud tunnused.

Tunnus	Võimalikud väärtused	N (% kõigi vaatluste arvust)	<i>koheselt</i> osakaal vaatluste arvust N	Seose statistiline olulisus (<i>p</i> -väärtus)	Seose tugevus (Craméri <i>V</i>)
Žanr	perioodika blogid foorumid	437 (42,2%) 310 (29,9%) 289 (27,9%)	49,9% 42,9% 47,8%	0,166	0,059
Formaalsus	formaalne neutraalne informaalne	37 (3,6%) 560 (54,1%) 439 (42,4%)	97,3% 55,2% 32,8%	< 0,001 (*)	0,292
Sõnavormi asukoht osalauses	alguses keskel lõpus	153 (14,8%) 750 (72,4%) 133 (12,8%)	36,0% 49,0% 49,6%	0,010	0,094
Kohustuslikkuse või vajalikkuse väljendamine (muul viisil kui modaalverbiga)	ei jah	849 (81,9%) 187 (18,1%)	46,5% 50,3%	0,397	0,026
Kõneliik	jaatav eitav <i>verbita</i>	903 (87,2%) 110 (10,6%) 23 (2,2%)	48,3% 42,7%	0,307	0,032
Põhiverbi finitiisus	finiitne infinitiitne <i>verbita</i>	609 (58,8%) 404 (39,0%) 23 (2,2%)	48,0% 47,3%	0,943	0,002
Finiitverbi aeg	olevik minevik <i>verbita</i>	614 (59,3%) 399 (38,5%) 23 (2,2%)	47,4% 48,1%	0,910	0,004
Finiitverbi modaalsus	ei jah <i>verbita</i>	823 (79,4%) 190 (18,3%) 23 (2,2%)	47,6% 47,9%	1,000	0,000

Tegevussubjekti isik	ainsuse 1. isik	138 (13,3%)	32,6%	< 0,001 (*)	0,178
	ainsuse 2. isik	24 (2,3%)	29,2%		
	ainsuse 3. isik	383 (37,0%)	49,4%		
	mitmuse 1. isik	43 (4,2%)	44,2%		
	mitmuse 2. isik	17 (1,6%)	58,8%		
	mitmuse 3. isik	105 (10,1%)	56,2%		
	üldisikuline 2. isik	23 (2,2%)	56,5%		
	üldisikuline 3. isik	173 (16,7%)	43,4%		
	umbisikuline	105 (10,1%)	62,9%		
	<i>verbita või määramatu</i>	25 (2,4%)			
Sõnavormi asukoht finiti-verbi suhtes	enne	236 (22,8%)	42,8%	0,094	0,053
	pärast	777 (75,0%)	49,2%		
	<i>verbita</i>	23 (2,2%)			

Joonise 1 ülemiselt paneelilt on näha, et mida formaalsem on tekst, seda domineerivam on vorm *koheselt* (nt „Eelnõu registreeritakse koheselt ja esitatakse läbivaatamiseks linnavolikogu esimehele”); alumine paneel aga ilmestab vormi *koheselt* leviku direktiivset, norme, kohustusi ja ootusi peegeldavat ning ühtlasi kõnelejat distantseerivat tausta: vormi kasutatakse märgatavalt enam umbisikulises tegumoes (nt „Hääled loetakse ning tulemus avalikustatakse koheselt”), mitmuse 2. isikuga, üldisikulise 2. isikuga ja mitmuse 3. isikuga. Seevastu kõnelejat kaasavate referentide (1. isik) ja väiksema suhtlusdistsantsiga referentidega (ainsuse 2. isik) on *koheselt* kasutus oluliselt harvem (nt „Läksin hiljem perearstile, asi oli tõsine ning sain koheselt abi ja ravi”, „Helista oma kohtutäiturile ja saad koheselt kõik vastused oma küsimustele”).

Joonis 1. Vormide *koheselt* ja *kohe* jaotumine vastavalt kahe statistiliselt olulise tunnuse tasemele.

Sõnavaliku seos konteksti kompleksuse mõõdikutega

Selleks et hinnata, kuivõrd on *koheselt* ja *kohe* valik seotud sõna ümbritseva konteksti kompleksusega, kasutasime sama valimi jaoks üheksat teksti keerukuse uurimisel sagedasti rakendatud mõõdikut (tabel 3). Kuna korpusvalimi moodustamiseks kasutatud Sketch Engine'i keskkond võimaldab konkordantside allalaadimisel hõlmata vaid piiratud suurusega konteksti (ligikaudu 100 tähemärki märksõnast vasakule ja

paremale), on mõõdikud arvutatud suhteliselt kitsa kontekstiakna põhjal ega pruugi täpselt peegeldada teksti üldist kompleksust. Tabelis 3 näitab seose statistilise olulisuse tulp, et tunnus on sõnavalikuga oluliselt seotud, kui p -väärtus on väiksem kui 0,05, sulgudes on taas kord tärniga märgitud need seosed, mis jäävad oluliseks ka pärast p -väärtuste korrigeerimist Holmi-Bonferroni meetodiga. Seose tugevust näitab Coheni d statistik, mille absoluutväärtused jäävad siinses andmestikus nulli ja ühe vahele (mida suurem absoluutväärtus, seda tugevam seos). Arvu ees olev märk väljendab seda, kummas võrreldavas rühmas on suurem keskmine väärtus: negatiivse märgi korral on suurem keskmine tähestikulises järjekorras tagapool olevas rühmas (*koheselt*), positiivse märgi korral eespool olevas rühmas (*kohe*).

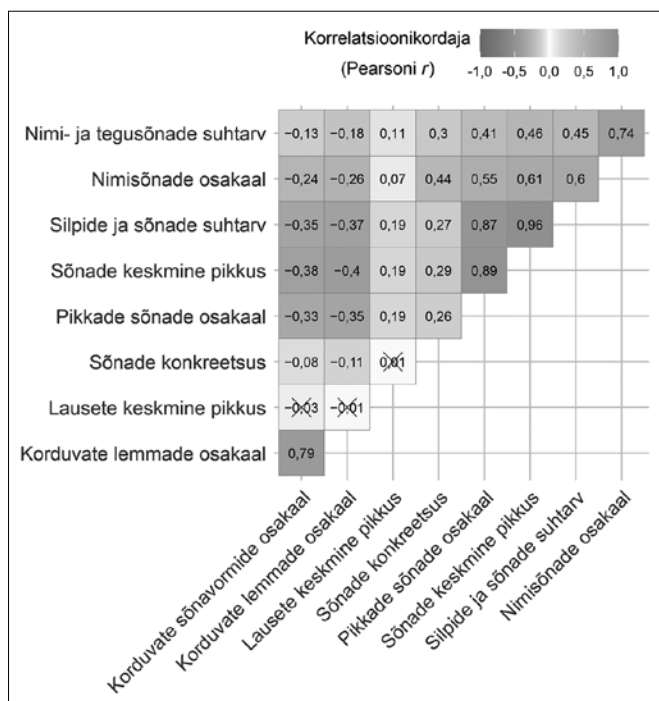
Tabel 3. Vormide *koheselt* ja *kohe* kontekstide keerukuse hindamiseks kasutatud mõõdikud ÜK 2023 konkordantside põhjal (k = aritmeetiline keskmine, sd = standardhälve, m = mediaan).

Mõõdik	Väärtused	<i>kohe</i> keskmine	<i>koheselt</i> keskmine	Seose statistiline olulisus (p -väärtus)	Seose tugevus (Coheni d)
Lausete keskmine pikkus tähemärkides	5–197 ($k = 80,1$, $sd = 52,0$, $m = 63,3$)	75,41	85,35	0,002 (*)	–0,19
Sõnade keskmine pikkus tähemärkides	3,9–10,7 ($k = 5,8$, $sd = 0,9$, $m = 5,7$)	5,57	6,08	< 0,001 (*)	–0,62
Pikkade (7+ tähemärki) sõnade osakaal	0,07–0,86 ($k = 0,34$, $sd = 0,13$, $m = 0,32$)	0,31	0,39	< 0,001 (*)	–0,59
Silpide ¹² ja sõnade suhtarv	1,6–4,1 ($k = 2,3$, $sd = 0,35$, $m = 2,3$)	2,23	2,42	< 0,001 (*)	–0,58
Korduvate sõnavormide osakaal	0–0,22 ($k = 0,06$, $sd = 0,04$, $m = 0,06$)	0,06	0,06	0,043	0,13
Korduvate lemmade osakaal	0–0,26 ($k = 0,09$, $sd = 0,05$, $m = 0,09$)	0,09	0,09	0,061	0,12
Nimisõnade osakaal	0,03–0,71 ($k = 0,28$, $sd = 0,09$, $m = 0,27$)	0,26	0,30	< 0,001 (*)	–0,46
Nimisõnade ja tegusõnade suhtarv	0,05–13 ($k = 1,37$, $sd = 0,93$, $m = 1,14$)	1,24	1,52	< 0,001 (*)	–0,31

¹² Konteksti sõnade automaatseks silbitamiseks on kasutatud Pythoni EstNLTK (versioon 1.6, Laur jt 2020) teegis sisalduvat Vabamorf'i silbitajat.

Sõnade keskmine konkreetlus ¹³	3,83–7,15 ($k = 5,39$, $sd = 0,53$, $m = 5,38$)	5,35	5,43	0,011 (*)	–0,16
---	--	------	------	-----------	-------

Esitatud mõõdikud aitavad (kaudselt) hinnata teksti komplekskuse eri aspekte, nagu morfoloogiline kompleksus (sõnade pikkus, silpide ja sõnade suhtarv), semantiline kompleksus (sõnade konkreetlus) või sõnavaraline kompleksus (korduvate sõnavormide ja lemmade osakaal). T-testide põhjal on pärast p -väärtuste korrigeerimist kõik komplekskuse mõõdikud peale korduvate sõnavormide osakaalu ja korduvate lemmade osakaalu *koheselt* ja *kohe* valikuga statistiliselt oluliselt seotud: *koheselt* kasutuskontekstid on keskmiselt oluliselt komplekssemad kui *kohe* omad. Neis on pikemad laused, pikemad sõnavormid, rohkem silpe sõna kohta, rohkem nimisõnu ja konkreetseid sõnu. Mõõdikud on omavahel ootuspäraselt üpris tugevalt korreleerunud (vt joonist 2): näiteks mida pikem on sõna, seda suurem on selles silpide arv; mida pikemad on sõnad keskmiselt, seda suurem on pikkade sõnade osakaal kontekstis jne. Jooniselt 2 näeme ka, et kontekstisõnade keskmine konkreetlus on kõige tugevamalt seotud nimisõnade osakaaluga kontekstis.

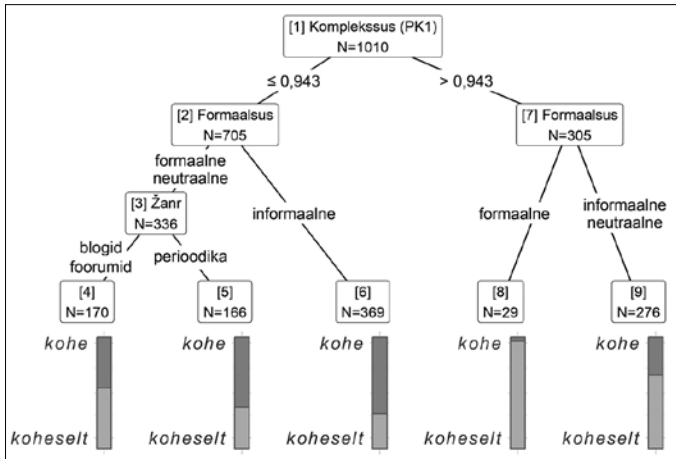

Joonis 2. Komplekskuse mõõdikute vahelised korrelatsioonid. Statistiliselt ebaolulised korrelatsioonid on märgitud X-iga.

¹³ Konteksti keskmise konkreetlushinnangu arvutamisel kasutati Mariann Proosi ja Mari Aigro (2024) hindamiskatse käigus kogutud hinnanguid ligi 36 000 eestikeelsele sõnale. Hinnangute andmestik on kättesaadav OSF-i andmehoidlast (vt <https://osf.io/y4bn5/>).

Sõnavalikuga seotud tegurid mitmetunnuselises analüüsis

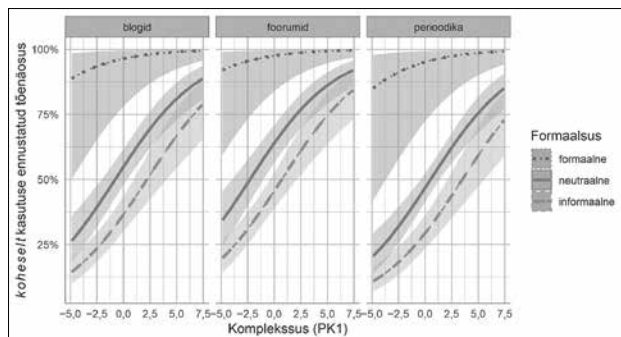
Kõikide kodeeritud tunnuste mõju samaaegseks hindamiseks kasutasime tingimuslikke otsustuspuuid (Hothorn, Zeileis 2015) ning logistilist regressiooni (nt Winter 2019: 198–217). Kuna suur osa kompleksssuse mõõdikutest on omavahel tugevas korrelatsioonis, nagu nägime jooniselt 2, taandasime puumudelite tegemiseks üksikud mõõdikud peakomponentanalüüsi meetodiga (nt Greenacre jt 2022) üldisemateks, mittekorreleeruvateks kompleksssust iseloomustavateks teguriteks (nn peakomponentideks), normaliseerides esmalt eri skaaladel olevad kompleksssuse näitajad. Mudelisse võtsime üksikute mõõdikute asemel esimesed kaks peakomponenti (PK1, PK2), mis kirjeldavad mõõdikute kaudu väljendatavast kompleksssusest vastavalt 47,2% ja 16,5% (kokku 63,7%). Esimesse peakomponenti (PK1) panustavad enim keskmine sõnapikkus, pikkade sõnade osakaal, silpide ja sõnade suhtarv, nimisõnade osakaal ning nimi- ja tegusõnade suhtarv, teise peakomponenti (PK2) põhiliselt korduvate sõnade ning korduvate lemmade osakaal. Otsustuspuu mudel on graafiliselt esitatud joonisel 3, kus kompleksssust esindab PK1.

Joonis 3. Olulisemad sõnavalikuga seotud tegurid tingimusliku otsustuspuu mudelis.

Puumudelist näeme, et ümbritseva konteksti komplekssus (eeskätt 1. peakomponenti enim panustavad kontekstisõnade pikkus ja silbiline-morfoloogiline keerukus) on olulisim tegur, mis sõnade *koheselt* ja *kohe* valikut seletada aitab: mida komplekssem on kontekst, seda enam võib oodata seal vormi *koheselt* kasutust. Sõltumata konteksti keerukusest mängib olulist rolli ka formaalsus: *koheselt* kasutus seostub enam formaalsete kui informaalsete kontekstidega; neutraalsete kontekstide sõnavalik sarnaneb vähem komplekssetes tekstides formaalsete, komplekssetes tekstides aga informaalsete kontekstide omaga. Kuna formaalseid kontekste oli andmestikus kokku siiski vähe, võib analüüsi põhjal öelda pigem seda, et *koheselt* kasutus seostub nõrgemalt informaalsete kontekstidega ning et neutraalsetes tekstides võib rolli mängida ka žanr.

Otsustuspuu mudeli tõlgendusi kinnitab logistilise regressiooni mudel (joonis 4), mille põhjal on pärast p -väärtuste korrigeerimist samuti olulised konteksti komplekssus ja formaalsus: konteksti komplekssuse kasvades tõuseb ka *koheselt* kasutamise tõenäosus; formaalsetes tekstides on see tõenäosus alati kõige suurem, informaalsetes kõige väiksem. Mudeli järgi on *koheselt* veidi sagedasem foorumites ja kõige harvem perioodikas, ent žanridevahelised erinevused on väikesed ja statistiliselt ebaolulised.

Joonis 4. Sõnavalikuga seotud tegurid logistilise regressiooni mudelis.

Järeldused ja kokkuvõte

Artiklis analüüsisime võrdlevalt määrsõnade *koheselt* ja *kohe* kasutust, sest sõna *koheselt* on alates ÕS 1960-st keelekorralduses taunitud. Seda on tehtud konteksti arvestamata, sõnatasandil, pidades *lt*-tuletist liaseks vormiks ja seetõttu tarbetuks võrreldes lühema samast sõnaliigist ja sama tähendusega sõnaga *kohe* (nt EKK 2020). Väidame, et keelekorralduslikke otsuseid ei saa teha sõnapõhiselt, liiati on vormiliselt liaseid *kohe* sünonüüme teisigi, näiteks *otsekohe* ja *kohemaid*. Keelekorralduses on nüüdseks küll seisukohta ajakohastatud (vt ÕS 2025) ja sõna *koheselt* peetakse tähenduses 'selsamal hetkel' sõna *kohe* sünonüümiks ilma soovituseta seda vältida. Meie uurimus näitab, et *kohe* ja *koheselt* on pigem osalised sünonüümid, sest nende kasutus on küll sarnane, ent need pole igas kontekstis teineteisega asendatavad.

Sõna *koheselt* taunimisel on ajalooline taust. Seda sõna hakati plahvatuslikult kasutama 1940.–1950. aastatel, mil see esines tihti Nõukogude okupatsioonile omaselt käske, kohustuslikkust või direktiivsust väljendavates tekstides, kus see rõhutas tegevuse vajalikkust ning kiireloomulisust. Tõenäoliselt oli just see põhjuseks, miks sõna sai negatiivse maigu ning miks seda eesti keelekorralduses taunima asuti. Andmete analüüs näitas, et ÕS 1960-sse lisatud suunis vältida sõna *koheselt* kasutamist tõi kaasa selle märgatava vähenemise ajakirjanduses, tõenäoliselt seetõttu, et keeletoimetajad järgisid tollal ÕS-i rangeid ettekirjutusi. Sellest hoolimata ei kadunud sõna *koheselt* kasutusest ning tänapäevaks on seda laialdaselt näha eri tüüpi tekstides alates foorumikommentaaridest ja blogipostitustest kuni ajakirjanduse ja ametlike juhenditeni välja – seega ei saa seda pidada omaseks üksnes ametlikumat laadi teks-

tidele. Enam ei ole kohustuslikkus või direktiivsus nii tugevalt sõna *koheselt* kasutamise seotud kui tollal, vähemalt ei osutanud tänapäeva keelt sisaldavast korpusest kogutud keeleandmed olulistele seostele vormi *koheselt* ja direktiivsuse markerite kasutuse vahel. Sõna *koheselt* kasutus on seega laienenud paljudesse kontekstidesse. Teisalt oli nõrk seos kõnelejat distantseerivate isikuvormide ja *koheselt* eelistamise vahel tänapäeva keelekasutuses siiski olemas, mis tähendab, et seda tarvitatakse pigem lausetes, kus isik on üldistatud või distantseeritud. See on omane eriti formaalsetele tekstidele või sellistele tekstidele, milles distantseeriva viisakuse vahendite kasutamine on ootuspärane, näiteks seetõttu, et kõneleja või kirjutaja ei tunne oma adressaati. (Lindström 2010)

Leidsime siiski sõna *koheselt* seose formaalsemate ja keerukamate tekstidega ka tänapäeva korpuse andmetes: sõna *koheselt* kasutatakse sagedamini komplekssemates lausetes, millest võib järeldada, et keelekasutaja peab seda stiililiselt sellisesse konteksti sobivamaks. Sellest aga ei järeldu, et neutraalsetesse või informaalsetesse tekstidesse see kunagi ei sobi – *koheselt* tundub kirjutajale formaalsetes tekstides ilmselt stiililiselt kohasem kui teised lühidast sõnast *kohe* ajaliselt rõhutatumad sõnad *kohemaid* ja *otsekohe*, mida on kasutatud ilukirjanduses jm mitteformaalsetes registrites. Lühema *kohe* tähendus võib kontekstis mõnikord jääda ebamääraseks, tähenduse 'selsamal hetkel' kõrval kasutatakse seda ka tähenduses 'õige pea', samal ajal kui *koheselt* markerib selgemini tähendust 'vahetult selsamal hetkel, nüüd'.

Vorm *koheselt* võib mõnes kontekstis olla ajamääruse asemel hoopis viisimäärus ehk vastata küsimusele, kuidas midagi tehakse: nüüd ja kiiresti (Kasik 2015: 384 on sõna *koheselt* samuti viisimäärsõnade all maininud). Viisimäärusena väljendab *koheselt* kiireloomulist tegutsemist, mida lühem *kohe* alati piisavalt selgelt ei väljenda (nt „Pind on vaba ja võimaldab koheselt sissekolimist”, „Politsei reageeris koheselt ja asus suurte jõududega selgitama juhtunu asjaolusid”). Järeldus haakub näiteks uurimusega inglise määrsõnast *immediately* 'viivitamata, vahetult, otsekohe', mida on kirjeldatud mitte ainult ajalise markerina, vaid ka sündmuse dünaamilisele kulgemisele osutavana (Koev 2025).

Sõna *koheselt* kasutust on eriti taunitud seal, kus seda „vaja ei ole”, st kus ei väljendata kiireloomulist tegutsemist (nt „Mitte küll koheselt, aga tasapisi hakkasid lisanduma võõra kultuuri iseärasused”). Kirjaliku teksti puhul ei ole alati võimalik tõlgendada ega autorilt küsida, kui kiiret kohesust ta on tahtnud väljendada, nii ei ole sõna *koheselt* sõnapõhine asendamine lühema sõnaga *kohe* igal pool põhjendatud. Daniel Altshuler (2014) on leidnud, et näiliselt lähedase tähendusega ajalised määrsõnad (nt inglise *that same day* 'selsamal päeval', *currently* 'praegu, käesoleval hetkel') võivadki erineda selle poolest, kui täpselt need märgivad sündmuse ajalist paiknemist diskursuses. Artiklis jätsime tahtlikult analüüsima selle, mida *koheselt* igas kontekstis õigupoolest tähendab: kuivõrd on vormiga püütud edasi anda viivitamatust ning kuivõrd saaks vormi asendada lühema ja ajalise tähenduse poolest ebamäärasema vormiga *kohe*. Korpusandmete põhjal oleks selline määratlus meelevaldne, eriti sedavõrd lähedaste tähendusvarjundite puhul, küll aga oleks võimalik seda uurida katseliste meetoditega. Edaspidi tuleks uurida sõna *koheselt* kasutust ka mõnes suulise keele korpuses. Võime oletada, et suuliselt saab lühemat *kohe* rõhutada

ja seega pole keelekasutajal seda vaja samamoodi markeerida nagu kirjalikult sõnaga *koheselt*.

Niisiis, *lt*-tuletis *koheselt* on tõepoolest rohkem markeeritud kui *kohe*, aga selline liiasus võib kanda vajalikku tähenduslikku täpsust. Ühtlasi võib küsida, kas eesti terminoloogias on *liiasus* selle nähtuse kohta üldse sobilik termin, kui see sõna mõjub negatiivselt, samal ajal kui keelekasutajal on liiasust vaja näiteks paremaks mõistmiseks või tähenduse intensiivistamiseks (Wit, Gillette 1999).

Tulles lõpetuseks tagasi artikli pealkirja juurde: sõnade *koheselt* ja *kohe* kasutuse võrdlus näitas, et *lt*-tuletis ei ole niisama tarbetu, vaid on paljuski funktsioonilt põhjendatud ja tähendusrikas. *Koheselt* rõhutab tegevuse toimumise kiireloomulisust ja on pigem viisi- kui ajamäärus, see on keelekasutajate jaoks selge funktsiooniga ning kinnistunud formaalsemasse registrisse ja levinud sealt laiemasse kasutusse.

Artikli valmimist on toetanud teadusprojekt EKKD-TA2 „Eesti keele morfosüntaktiline varieerumine“. Täname ka Peeter Tinitat DIGAR-i Eesti artiklite juhuvalimite tabele eest, Eesti Rahvusraamatukogu ja Laura Nemvaltsi sõna *koheselt* kõigi kasutusandmete eest DIGAR-i Eesti artiklites perioodil 1940–1999 ning Silver Vapperit nende suure keelemudeliga analüüsimise eest.

VEEBIVARAD

AMSS 2013 = Ametniku soovitussonastik. <http://www.eki.ee/dict/ametnik/>

Anthropic 2024. Claude 3.5 Haiku [suur keelemudel]. <https://www.anthropic.com/claude>

DEA = DIGAR-i Eesti artiklid. <https://dea.digar.ee>

EKI teatmik. Eesti õigekeelsuskäsiraamat. <https://eki.ee/teatmik/>

ÕS 2025 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2025. <https://sonaveeb.ee/os>

ÜK 2023 = Eesti keele ühendkorpus 2023. Koost Jelena Kallas, Helen Kaljumäe, Madis Jürviste, Kristina Koppel. <https://doi.org/10.1515/3-00-0000-0000-08C04M>

ÜS 2026 = EKI ühendsõnastik 2026. Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee>

KIRJANDUS

Altshuler, Daniel Gordon 2014. Discourse transparency and the meaning of temporal locating adverbs. – *Natural Language Semantics*, kd 22, nr 1, lk 55–88.

<https://doi.org/10.1007/s11050-013-9100-2>

Bazzanella, Carla 2011. Redundancy, repetition, and intensity in discourse. – *Language Sciences*, kd 33, nr 2, lk 243–254. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2010.10.002>

Desagulier, Guillaume; Monneret, Philippe 2023. Cognitive linguistics and a usage-based approach to the study of semantics and pragmatics. – *The Handbook of Usage-Based Linguistics*. (Blackwell Handbooks in Linguistics.) Toim Manuel Díaz-Campos, Sonia Balasch. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell, lk 31–53.
<https://doi.org/10.1002/9781119839859.ch2>

EKG 1995 = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Peatoim M. Erelt, toim Tiiu Erelt, H. Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.

- EKK 1997** = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- EKK 2020** = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Uuendatud väljaanne. Eesti Keele Instituut. Tallinn: EKSA.
- Erelt, Mati 2019.** Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. 4., täiendatud tr. Toim Tiiu Erelt. Tallinn: Emakeele Selts.
- Fenk-Oczlon, Gertraud 2001.** Familiarity, information flow, and linguistic form. – Frequency and the Emergence of Linguistic Structure. (Typological Studies in Language 45.) Toim Joan L. Bybee, Paul J. Hopper. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, lk 431–448. <https://doi.org/10.1075/tsl.45.22fen>
- Gibson, Edward; Futrell, Richard; Piantadosi, Steven P.; Dautriche, Isabelle; Mahowald, Kyle; Bergen, Leon; Levy, Roger 2019.** How efficiency shapes human language. – Trends in Cognitive Sciences, kd 23, nr 5, lk 389–407. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2019.02.003>
- Greenacre, Michael; Groenen, Patrick J. F.; Hastie, Trevor; D'Enza, Alfonso Iodice; Markos, Angelos; Tuzhilina, Elena 2022.** Principal component analysis. – Nature Reviews Methods Primers, kd 2, artikkel 100. <https://doi.org/10.1038/s43586-022-00184-w>
- Hothorn, Torsten; Zeileis, Achim 2015.** partykit: A modular toolkit for recursive partytioning in R. – Journal of Machine Learning Research, kd 16, lk 3905–3909.
- Jürviste, Madis; Paet, Tiina 2023.** Prantsuse päritolu võõrsõnade kirjakuju varieerumisest eesti keeles. *Ekläär ja ekleer*. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 425–433. <https://doi.org/10.54013/kk784a4>
- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. (Eesti keele varamu I.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kilgarriiff, Adam; Baisa, Vit; Bušta, Jan; Jakubiček, Miloš; Kovář, Vojtěch; Michelfeit, Jan; Rychlý, Pavel; Suchomel, Vit 2014.** The Sketch Engine: Ten years on. – Lexicography, kd 1, nr 1, lk 7–36. <https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9>
- Koev, Todor 2025.** Adverbs of change and dynamicity. – Natural Language & Linguistic Theory, kd 43, lk 2179–2220. <https://doi.org/10.1007/s11049-025-09661-9>
- Koppel, Kristina; Kallas, Jelena 2022.** Eesti keele ühendkorpuste sari 2013–2021: mahukaim eestikeelsete digitekstide kogu. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, kd 18, lk 207–228. <https://doi.org/10.5128/ERYa18.12>
- Küngas, Annika 2014.** Pragmatiliste markerite kujunemine ja funktsioonid eesti keeles *lt*-sõnade näitel. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 36.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Laur, Sven; Orasmaa, Siim; Särg, Dage; Tammo, Paul 2020.** EstNLTK 1.6: Remastered Estonian NLP pipeline. – Proceedings of the Twelfth Language Resources and Evaluation Conference. Marseille: European Language Resources Association, lk 7152–7160.
- Lehmann, Christian 2005.** Pleonasm and hypercharacterisation. – Yearbook of Morphology 2005. Toim Geert Booij, Jaap van Marle. Dordrecht: Springer, lk 119–154. https://doi.org/10.1007/1-4020-4066-0_5
- Lindström, Liina 2010.** Kõnelejale ja kuulajale viitamise vältimise strateegiaid eesti keeles. – Emakeele Seltsi aastaraamat 55 (2009). Peatoim Mati Erelt. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 88–118.
- Lüdeling, Anke; Alexiadou, Artemis; Adli, Aria; Donhauser, Karin; Dreyer, Malte; Egg, Markus; Feulner, Anna Helene; Gagarina, Natalia; Hock, Wolfgang; Jannedy, Stefanie; Kammerzell, Frank; Knoeferle, Pia; Krause, Thomas; Krifka, Manfred; Kutscher, Silvia; Lütke, Beate; McFadden, Thomas; Meyer, Roland; Mooshammer, Christine; Müller, Stefan; Maquate, Katja; Norde, Muriel; Sauerland, Uli; Solt, Stephanie; Szucsich, Luka;**

- Verhoeven, Elisabeth; Waltireit, Richard; Wolfsgrubner, Anne; Zeige, Lars Erik 2022. Register: Language users' knowledge of situational-functional variation. Frame text of the first phase proposal for the CRC 1412. – Register Aspects of Language in Situation (REALIS), kd 1, nr 1, lk 1–58. <https://doi.org/10.18452/24901>
- Metslang, Helle 2023. Süntaks. – Eesti grammatika. Peatoim H. Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 455–976.
- Mäearu, Sirje 2000. *lt*-liitelised määrsõnad. – Tiit Erelt, Mati Erelt, Maire Raadik, Tiina Leemets, S. Mäearu, Keelenõuanne soovitab 2. Koost, toim T. Erelt, M. Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 117–139. https://keeleabi.eki.ee/artiklid2/lt_vana.html
- Paet, Tiina; Risberg, Lydia 2021. Võõrsõnade tähendussoovitused ja nende esitus üldkeele sõnaraamatus. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 965–984. <https://doi.org/10.54013/kk767a2>
- Pilvik, Maarja-Liisa 2026a. Konstruktsioonide produktiivsus: *lt*- ja *sti*-tuletusliite võrdlus veebikorpuse tekstide põhjal. – Korpused lingvistilises uurimistöös. Praktiline käsiraamat. Koost, toim Liina Lindström, M-L. Pilvik, Ann Veismann, Kadri Muischnek, Jane Padrik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 303–330.
- Pilvik, Maarja-Liisa 2026b. Korpusandmete statistiline analüüs. – Korpused lingvistilises uurimistöös. Praktiline käsiraamat. Koost, toim Liina Lindström, M-L. Pilvik, Ann Veismann, Kadri Muischnek, Jane Padrik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 145–229.
- Prillop, Külli; Habicht, Külli 2022. Vist või kindlasti? Tõenäosuspartikli *vist* pikk teekond eesti kirjakeeles. – Keel ja Kirjandus, nr 1–2, lk 35–53. <https://doi.org/10.54013/kk770a3>
- Proos, Mariann; Aigro, Mari 2024. Concreteness ratings for 36,000 Estonian words. – Behavior Research Methods, kd 56, lk 5178–5189. <https://doi.org/10.3758/s13428-023-02257-4>
- Risberg, Lydia 2024. Sõnatähendused ja sõnaraamat. Kasutuspõhine sisend eesti keelekorraldusele. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 52.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Szmrecsanyi, Benedikt; Bloemen, Dieuwertje 2023. Corpus-based approaches to prescriptivism. – The Routledge Handbook of Linguistic Prescriptivism. (Routledge Handbooks in Linguistics.) Toim Joan C. Beal, Morana Lukač, Robin Straaijer. London–New York: Routledge, lk 73–85. <https://doi.org/10.4324/9781003095125-6>
- Villup, Astrid 1969. Adverb eesti keeles. Õppematerjal. Tallinn: Eesti NSV Kõrg- ja Keskerihariduse Ministeerium.
- VÕS 1953 = Väike õigekeelsuse sõnaraamat. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Winter, Bodo 2019. Statistics for Linguists: An Introduction Using R. New York–London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315165547>
- Wit, Ernst-Jan C.; Gillette, Marie 1999. What is Linguistic Redundancy? Technical Report. The University of Chicago. <https://www.math.rug.nl/~ernst/linguistics/redundancy3.pdf>
- ÕS 1960 = Õigekeelsuse sõnaraamat. Toim Ernst Nurm, Erich Raiet, Magnus Kindlam. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- ÕS 1976 = Õigekeelsussõnaraamat. Toim Rein Kull, Erich Raiet. Koost Tiit Erelt, R. Kull, Valve Põlma, Kristjan Torop. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- ÕS 2018 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Toim Maire Raadik. Koost Tiit Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, M. Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: EKSA.

Lydia Risberg (sünd 1988), PhD, Eesti Keele Instituudi teadur (Vanemuise 21, 51003 Tartu), Tartu Ülikooli eesti keele teadur, lydia.risberg@eki.ee

Maarja-Liisa Pilvik (sünd 1989), PhD, Tartu Ülikooli eesti keele teadur (Jakobi 2, 51005 Tartu), maarja-liisa.pilvik@ut.ee

Liina Lindström (sünd 1973), PhD, Tartu Ülikooli tänapäeva eesti keele professor (Jakobi 2, 51005 Tartu), liina.lindstrom@ut.ee

Unnecessary or meaningful *-lt* derivative? A comparison of the adverbs *koheselt* and *kohe* expressing immediacy

Keywords: temporal adverbs, redundancy, corpus analysis, usage-based linguistics, language planning

This article presents a comparative analysis of the Estonian adverbs *koheselt* and *kohe*, both expressing immediacy, with particular attention to the long-standing prescriptive rejection of *koheselt* due to its perceived redundancy. Since the 1960 edition of the *Dictionary of Standard Estonian*, *koheselt* has been stigmatized without contextual consideration. Drawing on a usage-based corpus analysis, we show that *koheselt* gained prominence in the 1940s and 1950s, especially in Soviet-era bureaucratic and directive texts, a development that likely contributed to its subsequent stigmatization. Although its use declined following the prescriptive recommendation issued in the 1960 normative dictionary, it has gradually regained ground and now appears across a wide range of genres. The data indicates that *koheselt* often marks temporal immediacy more precisely than *kohe* and may also function as a manner adverb. Contrary to earlier claims, *koheselt* is not inherently unsuitable in neutral contexts. We argue that its markedness serves a communicative function and that “redundancy” can, in fact, enhance clarity and meaning in written Estonian.

Lydia Risberg (b. 1988), PhD, Estonian Language Institute, Researcher (Vanemuise 21, 51003 Tartu), University of Tartu, Research Fellow in Estonian Language, lydia.risberg@eki.ee

Maarja-Liisa Pilvik (b. 1989), PhD, University of Tartu, Research Fellow in Estonian Language (Jakobi 2, 51005 Tartu), maarja-liisa.pilvik@ut.ee

Liina Lindström (b. 1973), PhD, University of Tartu, Professor of Modern Estonian Language (Jakobi 2, 51005 Tartu), liina.lindstrom@ut.ee